

Петрова А. І. Особливості формування іншомовної компетентності студентів у вищому навчальному закладі / А. І. Петрова // Щомісячний науково-педагогічний журнал «Рідна школа». – Київ, 2012. – №6. – С.48-52.

Особливості формування іншомовної компетентності студентів у вищому навчальному закладі

Петрова А.І.

Оновлення соціальної, культурної, інформаційно-технологічної сфер українського суспільства створюють умови для модернізації вищої освіти, які орієнтують її на всебічний розвиток особистості, формування творчої ініціативи, мобільності, самостійності, підвищення конкурентоздатності майбутніх фахівців.

У сучасних соціокультурних умовах місія вищої освіти виходить далеко за межі лише передачі знань. Вища школа "покликана готувати таких громадян, які б могли самостійно мислити та бачити в культурних відмінностях гарну можливість для плідного діалогу" [1, с. 19]. Метою вищої освіти є виховання професіоналів, які здатні діяти в різних ситуаціях, прагнуть професійного зростання і мобільності в умовах інформатизації суспільства та розвитку нових наукомістких технологій, з розвинутою іншомовною компетентністю. Перед вищою школою, яка займається підготовкою фахівців високої кваліфікації, постає завдання підвищення якості та ефективності педагогічної діяльності, що має відповідати запитам соціально-історичного розвитку [2].

Якщо говорити про формування іншомовної компетентності студентів у ВНЗ, то слід мати на увазі формування такої сукупності знань, умінь і навичок, яка дає змогу майбутньому фахівцеві максимально реалізувати інтелектуальний та емоційний потенціал як на рецептивному, так і на продуктивному рівні, тобто сприймати й відтворювати інформацію, яка відповідає рівню інтелектуального, емоційного та професійного розвитку,

успішно використовувати іншомовну обізнаність у професійній діяльності та для подальшого самовдосконалення.

Незаперечним є той факт, що знання іноземної мови для фахівця з вищою освітою є не просто необхідністю, а вимогою часу, особливо в умовах глобалізації освіти, науки, економіки. В наш час міждержавних контактів, тісного переплетення інформаційних потоків іноземна мова перетворюється в основний виробничий фактор. Вона стає універсальним засобом професійної діяльності, а тим більше у взаємодії з іноземними колегами.

Процес оволодіння іноземною мовою О. Леонт'єв розглядає "як спосіб актуалізації і реалізації власної особистості, виховання творчого начала та вміння приймати самостійні рішення, що стосуються життя, діяльності, сфери стосунків, формування активної особистісної позиції" [3, с. 34]. Для того, щоб побудувати мовленнєве висловлювання іноземною мовою, необхідно проаналізувати ситуацію, її мету, умови і т. ін.; а для того, щоб звернутись до співрозмовника, комунікант повинен урахувати інформацію про вік, соціальний статус, офіційність чи неофіційність бесіди і т. ін. Ці мовленнєві операції сприяють розвитку іншомовної компетентності.

Кінцевий результат навчання мови – "сформованість у студентів практичних навичок усного (говоріння), писемного мовлення, слухання і розуміння (аудіювання), а також, читання, уміння застосовувати ці знання для вираження своїх думок, розуміння змісту тексту, що сприймається на слух і очима, – взагалі для вирішення того, що в методиці і психології називають комунікативними завданнями" [4, с. 14]. Навчити людей спілкуватися – важливе завдання, ускладнене тим, що спілкування – це не просто вербальний процес. Його ефективність залежить від багатьох факторів: знання мови, умов і культури спілкування, правил етикету, невербальних форм комунікації і т. ін.

Вивчення досвіду викладання іноземної мови у вищих навчальних закладах і власний практичний досвід роботи переконує, що навчання студентів іноземної мови орієнтовано в основному на накопичення знань, а саме – збагачення словникового запасу та тренування граматики. Безперечно,

лексико-граматичні навички необхідні для оволодіння мовою, проте навчання, основою якого є поширене у ВНЗ заучування не розвиває творчої активності студентів, не передбачає формування у них іншомовної компетентності. При такому підході низьким є рівень мотивації, оскільки студенти не бачать можливості застосування знань, які вони отримують, у своїй майбутній професійній діяльності. Практичні заняття відбуваються за схемою: контроль домашнього завдання, пояснення нового матеріалу, введення і закріплення лексики, пояснення домашнього завдання. Такі заняття не спонукають до вільного мовленнєвого спілкування і покращання іншомовної компетентності студентів.

У цьому контексті перспективно оцінюється впровадження контент-навчання. Ця технологія означає одночасне викладання іноземної мови і будь-якого іншого предмета, і становить інтеграцію цілей вивчення предметів зі спеціальності та цілей викладання мови. Вдалу характеристику та визначення контент-навчання представили Д. Брінтон і Д. Оллер [5; 6]. Вони зазначали, що акцент на засвоєння лінгвістичної форми значною мірою підпорядкований акценту на здобуття інформації за допомогою іншої мови.

Програма викладання мови, розроблена з урахуванням академічних інтересів і потреб студентів, долає бар'єр між вивченням іноземної мови та інших профільюючих академічних предметів. Основний акцент у процесі мовної підготовки переноситься на отримання інформації за допомогою іноземної мови при одночасному формуванні навичок, необхідних для оволодіння мовою в академічних цілях. Пізнавальні зусилля студентів концентруються на здобуванні інформації і засвоєнні змісту. Засвоєння ж лінгвістичної форми значною мірою підпорядковується цьому процесу. При цьому форма та послідовність презентації мовного матеріалу диктується предметним змістом, який має практичне застосування у професійній діяльності.

У дослідженнях Д. Брінтона розглядаються три моделі контент-навчання стосовно рівня вищої школи – "тематичне навчання мови",

"відсторонене навчання" і "допоміжні курси". Із перерахованих вище моделей найпоширенішими є мовні курси, в основу яких закладено тематичний принцип, оскільки їх можна застосовувати у вищому навчальному закладі будь-якого типу, а теми можуть бути підібрані відповідно до інтересів студентів та вимог професійної діяльності [5].

Ефективність іншомовної підготовки студентів ВНЗ залежить від емоційного настрою, внутрішньої зацікавленості займатися улюбленою справою, перспективи успішного працевлаштування. Активному оволодінню іноземною мовою сприяє також організація країнознавчих гуртків, літературно-мовних вечорів, зустрічі з носіями мови, що мають неформальний характер. Адже студенти в умовах реального невимушеного спілкування швидше усвідомлюють необхідність оволодіння фаховими знаннями, уміннями, бачать свої недоліки та оцінюють власні досягнення. Таким чином, якість іншомовної компетентності засвідчує рівень професійної придатності майбутніх фахівців.

Одним із дійових засобів підсилення комунікативної спрямованості навчального процесу є створення навчальних ситуацій, близьких до природних. Основна мета такої організації навчання – розвиток уяви, самостійної творчої діяльності, мотивації учіння. На завершальному етапі роботи ефективними є заняття у формі "круглого столу". В процесі таких занять організуються бесіди з тем чи проблем, що близькі інтересам студентів, створюються умови для реального спілкування іноземною мовою. Бесіди можуть містити підготовлені та непідготовлені повідомлення студентів, діалог-розпитування, діалог-обмін думками, дискусію. Студенти вчаться активно обговорювати почуте: задавати питання для уточнення інформації, яка їх цікавить, висловлювати свою думку з приводу предмета розмови, визначати власну позицію, аргументувати її.

У контекст такого заняття часто вплітається навчально-рольова гра, в ході якої студенти отримують досвід мовленнєвого партнерства. Навчально-рольова гра є найефективнішим прийомом для навчання студентів

іншомовного професійно спрямованого спілкування. Результати численних досліджень доводять необхідність використання ігрових методик не лише з пізнавальною, але й із професійною метою. Важко уявити оволодіння будь-якою професією без проходження ігрового етапу. Небезпідставно тема ігрової діяльності широко представлена у педагогічній та методичній літературі. В контексті нашого дослідження ми виділяємо два її аспекти: 1) гра як засіб активізації емоцій, посилення зацікавленості, оскільки вона, безумовно, передбачає елементи змагання, адже є колективною діяльністю, що передбачає перемогу або здобуття кращих, ніж у інших учасників, результатів; 2) гра як засіб максимального наближення до реалій професійної діяльності. У процесі гри успішно моделюються професійний і соціальний контексти діяльності. Гра є унікальним механізмом акумулювання і передачі соціального досвіду як практичного, тобто оволодіння засобами розв'язання завдань, так і етичного, пов'язаного із певними нормами та правилами поведінки в різних ситуаціях. Ігрові методи навчання сприяють підвищенню ефективності навчального процесу за рахунок активного залучення студентів не лише до отримання, але й безпосереднього застосування знань [7].

Так, зокрема, навчально-рольова гра надає процесу навчання практичної спрямованості, дозволяє сформувати необхідний комплекс знань, умінь і навичок фахівця, професійно значущих якостей особистості, навчає професійних дій у межах рольового завдання, є продуктивною технологією творчого розв'язання професійних завдань. І. Бім схиляється до думки, що "широкого застосування у вищому навчальному закладі повинні набути ділові ігри з використанням іноземної мови, проведення таких форм роботи, які можуть знадобитися майбутньому фахівцю в подальшій практичній діяльності" [8, с. 28].

Навчально-рольова гра є моделюванням різних аспектів професійної діяльності студентів і забезпечує умови комплексного використання знань з іноземної мови. А тому в її основу покладено загальні ігрові елементи: наявність ролей; ситуацій, в яких відбувається реалізація задуму; різні ігрові

предмети. В процесі рольової гри виявляються і формуються індивідуальні риси та якості. Моделювання у грі наближене до реальних умов професійної діяльності, має поетапний характер, у результаті якого виконання завдань попереднього етапу впливає на хід наступного. В грі можливі конфліктні ситуації, оскільки це спільна діяльність учасників. Окремою проблемою постає контроль ігрового часу. А тому виникає необхідність попередньо обговорювати правила гри, які регулюють її хід, передбачати елементи змагань, форми звіту та контролю. Процес організації навчальної гри передбачає необхідність ретельної і продуманої розробки сценарію; розроблення різнорівневих ігрових карток-завдань; чітке моделювання ходу гри; ретельну попередню підготовку (підбір лексичного і граматичного матеріалу, розмовних кліше); проведення оцінювання і корегування після закінчення гри з обговоренням помилок у мовленні та поведінці [9].

Згадані труднощі підготовки і проведення навчально-рольових ігор не знижують ефективності використання ігрової методики в процесі професійно спрямованого навчання і не виправдовують недостатнього застосування професійно спрямованих навчальних ігор у навчальному процесі.

Послідовність розробки рольової гри іноземною мовою включає такі елементи:

- визначення проблеми, теми, змісту і навчальної цілі;
- визначення основних ознак професійної діяльності студентів;
- виділення основних етапів ділової гри, типових проблемних ситуацій, основних факторів, які визначають характер і динаміку ігрової діяльності;
- визначення конкретних цілей, рольової структури гри, функцій її учасників, характеру їх рольової взаємодії;
- підготовка сценарію гри;
- визначення правил гри;
- розробка системи критеріїв оцінювання результатів гри;
- розподіл ролей між учасниками;

- складання інструкцій для організатора гри, арбітрів, суддів та гравців;
- розробка відповідних загальних та індивідуальних робочих матеріалів для учасників гри.

Власне суть рольової гри і визначає основну її мету – відпрацювання і поліпшення професійної компетентності студентів. Проблематика рольових ігор повинна відображати ключові моменти майбутньої професійної діяльності студентів, пов'язані з набуттям професійних навичок й умінь, досвіду їх використання і формування професійної компетентності у розв'язанні завдань спільної діяльності. Тема і зміст ігор визначаються конкретними навчальними цілями, змістом окремих відрізків професійної діяльності, що моделюється, цілями й предметним змістом професійної підготовки майбутнього фахівця.

Отже, використання рольових ігор ефективно впливає на розвиток іншомовної компетентності студентів у ВНЗ, оскільки дає змогу у процесі навчальної діяльності випробовувати власну професійну придатність.

Таким чином, комунікативно-орієнтований професійно-спрямований підхід до вивчення іноземної мови переорієнтовує процес навчання від заучування лексики та граматики, на чому традиційно базувалось викладання іноземної мови у ВНЗ, до реалізації комунікативних намірів. Такий підхід особливо загострює проблему мотивації навчання, оскільки інтерес, бажання пізнавати, психологічний комфорт, радість, позитивні стосунки між партнерами по спілкуванню є необхідною умовою успішного оволодіння іноземною мовою. До того ж процес засвоєння мовних знань має стимулювати викладач, який активізує особистісну позицію студентів, стимулює пошук, подальшу зацікавленість предметом, забезпечує можливість індивідуального самовираження. Від дій викладача, стилю спілкування із студентами часто залежить ставлення до предмета, психологічний клімат колективу і, насамкінець, ефективність процесу формування іншомовної компетентності студентів. В основі такого спілкування лежить повага, довіра, емпатія,

безумовність прийняття особистості студентів, що обґрунтували у своїх працях В. Кан-Калик, А. Мудрик, О. Леонт'єв, Л. Путляєва, Г. Тарасенко, І. Бех, В. Галузяк.

Для занять з іноземної мови дуже важливою є атмосфера, в якій відбувається спілкування, оскільки студент висловлюється відносно певної проблеми не рідною мовою, розуміючи ймовірність невідповідності думок і їх іншомовного оформлення, а звідси – відчуття дискомфорту, фрустрованості.

Стиль педагогічного спілкування, який базується на довірі й емпатії, неоцінюванні й безумовному прийнятті особистості студента, сприяє вільному висловлюванню, творчому розвитку думки. Викладач, який володіє педагогічною майстерністю, вміє налагоджувати контакти із студентами, зацікавлювати їх, сприяти розвитку необхідних для спілкування особистісних якостей. Іноземна мова, як жоден інший предмет, вимагає індивідуального підходу до студентів, урахування їхніх інтересів, мовних здібностей, що є можливим лише за умови цілеспрямованої співпраці викладача і студентів з опорою на принципи взаєморозуміння, педагогічного супроводу освітнього процесу.

Спілкування між викладачем і студентом необхідно будувати таким чином, щоб виводити навчальну ситуацію за межі формальної взаємодії, перетворювати навчальне спілкування у неформальне особистісне, яке спонукає до потреби в особистісно-професійному самовдосконаленні; пов'язати тренування навчального матеріалу з контекстом реального спілкування. Слід зазначити, що викладачі, які будують спілкування із студентами на неформальній основі, відверто і спонтанно проявляють власні якості та емоції, обговорюють свої недоліки, можуть зменшувати соціальну дистанцію, що призводитиме до порушення статусної регламентації, фамільярних стосунків із студентами. Проте не варто, на нашу думку, приховувати свої якості та почуття під маскою офіційності, уникати особистісних, відкритих контактів із вихованцями. Цей процес має бути природнім і адекватним відносно потреб навчальної ситуації. Саме яскраві

особистісні якості викладача, творча та ініціативна діяльність, культура спілкування й поведінки забезпечують атмосферу поваги та взаєморозуміння, партнерства та підтримки, сприяють виробленню стратегії поведінки майбутніх менеджерів ЗЕД у професійно значущих ситуаціях.

Ми вважаємо необхідним висвітлити питання поведінки та культури викладача, його особистісних якостей, оскільки ці характеристики є важливою ознакою професійної діяльності. Як стверджує Г. Тарасенко [10, с. 39], "...професійну культуру вчителя ніяк не можна спрощувати до системи спеціальних, вузькопрофесійних знань, умінь, навичок. Це поняття є ширшим і включає в себе весь духовний потенціал особистості педагога, інтелектуальні, емоційні та практично-дійові компоненти його свідомості". Не можна стверджувати, що існує ідеальний викладач. Кожний має власну індивідуальність, якій притаманні як слабкі, так і сильні сторони. Важливим є визначення самим викладачем своїх переваг і розвиток їх у процесі професійної діяльності.

Аналіз педагогічної літератури дав нам змогу виокремити особистісні якості викладача, які сприятимуть професійному спілкуванню та спонукатимуть до вільних висловлювань іноземною мовою. До особистісних якостей викладача, які варто розвивати та вдосконалювати, ми віднесли такі: жвавість; харизматичність; розкутість; акторські здібності; почуття гумору, оригінальність; вміння визнати власні помилки; вміння слухати; повага до особистості студента; розуміння і прийняття інтересів і бажань студентів; надання можливості студентам висловитись; повага їхньої позиції; не акцентування уваги на своїй особистості; щире задоволення від заняття; вміння налаштовувати студентів на плідну працю.

В даному контексті вважаємо за доцільне виокремити особистісні якості викладача, які можна й бажано змінити, а саме: нервовість; незібраність; неохайність; невідповідність одягу ситуації; неповага до позиції студента; багатослівність, не надання можливості студентам висловитись; нав'язування власної позиції; здійснення тиску, залякування; гарячість, пихатість; лінощі;

однотипність і флегматичність у проведенні занять; надмірна стриманість; авторитарність і зарозумілість у стосунках із студентами; незацікавленість і байдужість; хвилювання, метушливість, стрес.

Оцінивши діяльність викладача та його особистісні якості, можна стверджувати, що реалізація інтелектуального й емоційного потенціалу майбутніх фахівців, підвищення їхнього професійного розвитку та особистісного самовдосконалення, сприятливий психологічний клімат на занятті з іноземної мови можна забезпечити за умов розвитку особистих якостей і вдосконалення педагогічної майстерності викладача та за обмеження і контролю небажаних якостей.

Узагальнюючи вищесказане, можна зробити висновки, що в даний час відбувається перехід від традиційного академічного навчання до якісно нової навчально-виховної системи, в якій головним є стимулювання і розвиток пізнавального інтересу студентів, застосування активних методів і форм навчання із включенням елементів проблемності, наукового пошуку, з апробацією та освоєнням новітнього педагогічного досвіду. Належним чином організовані навчальні заняття, в процесі яких реалізується ідея професійно спрямованого навчання, поєднання різних стилів педагогічного спілкування сприяють активізації мотивації навчання, встановленню відкритих міжособистісних стосунків між викладачем і студентами, ефективному інтелектуальному та особистісному розвитку студентів, підвищенню професійного рівня майбутніх фахівців на основі сформованої іншомовної компетентності.

Література

1. Вища освіта України: Навч. посіб. / Ред. В.Г. Кремень, С.М. Ніколаєнко. – К.: Знання, 2005. – 327 с.
2. Галузинський В.М., Євтух М.Б. Основи педагогіки та психології вищої школи в Україні: Навч. посібник для викладачів та аспірантів ВНЗ / ІСДО, Київський лінгвістичний ун-т. – К.: ІНТЕЛ, 1995. – 168 с.

3. Леонтьев А.А. Мышление на иностранном языке как психологическая и методическая проблема / А.А. Леонтьев // Иностранные языки в школе. – 1972. – №1. – С. 31-39.
4. Беспалько В.П. Программированное обучение (Дидактические основы). – М.: «Высшая школа», 1970. – 254 с.
5. Brinton D.M., Snow M.A., Wesche M.B. Second Language Instruction. – Boston, Mass: Heile and Heile Publishers, 1989.
6. Oller J.W. and Oller J.Jr. An Integrated Pragmatic Curriculum: a Spanish Program // Methods That Work / Ideas for Literacy and Language Teachers. – Boston, Mass.: Heile and Heile Publishers, 1993.
7. Хлебнікова Т.М. Ділова гра як метод активного навчання педагога. – Харків: Основа, 2005. – 76 с.
8. Бим И.Л. К проблеме оценивания современного учебника иностранного языка. – М.: Иностранные языки в школе, 2002. – № 3. – С. 27-34.
9. Друзь Ю.М. Педагогічні умови використання ділової гри в підготовці студентів до іншомовного спілкування: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю.М. Друзь; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. — К., 2000. — 18 с. — укр.
10. Тарасенко Г.С. Професійна культура вчителя: досвід дефінітивного аналізу // Культура і вчитель. – Вінниця, 2003. – С. 39.
11. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навч. посіб. для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навч. закладів. – К.: Українсько-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.

Анотації

У статті розглянуто ефективні технології, засоби, прийоми формування іншомовної компетентності студентів у вищих навчальних закладах. Висвітлено питання поведінки та культури викладача, описані його особистісні якості, які сприяють якісній професійній підготовці майбутніх фахівців.

Ключові слова: формування іншомовної компетентності, вищий навчальний заклад, професійна підготовка, іноземна мова, прийоми й засоби.

В статье рассматриваются эффективные технологии, методы, приёмы формирования иноязычной компетентности студентов в высших учебных заведениях. Высветлены вопросы поведения и культуры преподавателя, описаны его личностные качества, способствующие качественной профессиональной подготовке будущих специалистов.

Ключевые слова: формирования иноязычной компетентности, высшее учебное заведение, профессиональная подготовка, иностранный язык, методы и приемы.

The article discusses effective technologies, means, methods of foreign language competence formation in institutions of higher education. Outlined behavior and culture of lecturer, his individual features and their influence over qualitative professional training of future specialists.

Keywords: foreign language competence formation, institution of higher education, professional training, foreign language, methods and technologies.